

ASRISAADET'İN DİNAMİK DÜŞÜNCE HAYATINDAN UZAKLAŞMA YA DA YERYÜZÜ CENNETİNDEN ÇIKIŞ*

Sabahattin KÜÇÜK¹

Bütün dinlerde görüldüğü üzere, doğuşu ile birlikte İslâmiyet'in de – bütün zorluklara rağmen– sıfır noktadan hızla yükselişe geçtiği bilinen bir gerçektir. İslâmiyet'in bu çıkış durumu, zahîrî ve batınî yapısıyla evrensel bir özellik taşır. Bu saf ve evrensel gerçek özellikleri, İslâmiyet'in iman, islâm ve ihsan üçlüsünün birlikte işlerlik kazanmasının sonucu gerçekleşmiştir. Bunun en güzel ve tek pratik alanı, bireysel ve toplumsal anlamda Asrîsaadet'te vuku bulmuştur.

Dinlerdeki yükseliş motiflerinin temelinde, beşerî benliğin, doğal olarak mutluluğu ve bu mutlulukta kalıcılığı istemesi söz konusudur ki bu da saf Akıl'dır; insan da mahiyeti gereği bu kaynağa ulaşmak ister. Evrensel öznelliğe ya da akla ait olan dinî formların kaynağına inebilmek şartıyla insan, prensipte ve pratikte saf Akl'a ulaşabilir. İnsan ancak Akıl'da bütünüyle kendisini bulabilir. Ampirik benlik, fenomenlerle beslenirken, aklî benlik onları ortadan kaldırarak Öz'e ulaşmaya çalışır. Aslolan bu iki düzey arasındaki dengedir. İşte Hz. Peygamber ve sahabesi; iman, İslâm ve ihsan üçlüsü üzerine kurulan İslâmiyet anlayışı ile yani zahîrî vahiy ile batınî vahiy birlikte değerlendirilerek saf Akl'a ulaşmanın, maddî ve arızî dünyadan aslî vatana sezgisel yükselişin deneyimlerini yaşamışlardır. Bu ebedî mutluluğu yaşama ve Yaratıcı ile temas kurma o dönemde bir “yeryüzü cenneti” vücuda getirmiştir. Asrîsaadet'in dinamik düşünce hayatı; ilâhî gücün idraki, doğru bilgi (gnosis) ve doğru yaşama biçiminde özetlenebilir. Bu düşünce yapısı bireye, bireyselleşme ve özgürleşme özellikleri kazandırmıştır. İlahî gücün idraki ve fizikötesi varlıklarla ilişki kurmak, bütün dinlerin temel prensibidir. Bu ilişki İslâmiyet ve diğer semavî dinlerde “vahiy” ile kurulur. Bu yeryüzü cennetinde tek bir özne, tek bir nesne ve tek bir mutluluk vardır. Bu üç kutup Mutlak'ta birleşir. Kutupların birleşimi özdeşliği ifade eder. Mutlak bilgi, özdeşliktir; doğru ve eksiksizlik ihtiva eden bilgi (sezgisel bilgi), bir katılım olarak özdeşliği gösterir.

Bunu eğer geometrik bir şekilde ifade edecek olursak, yeryüzü cenneti ile kutsal gökyüzü mekânı, çevrimin yükselen yayının iki ucuna bağlanır.

* Halep Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü tarafından 2-5 Mayıs 2006 tarihleri arasında düzenlenen "Uluslararası Hz. Peygamber ve Dört Halife Döneminde Bilad-ı Şam Sempozyumu"na sunulan tebliğdir.

¹ Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Yani dairenin yarıçapının alt ucu yeryüzü cennetine ve çevrimi² tamamlayan üst ucu da kutsal gökyüzü mekânına sabitlenmiştir.

Bu sezgisel cennet algılamasının ilk örnek motifini, Hz. Âdem'in cennetteki mutlu yaşayışı ile özdeşleştirebiliriz. Hz. Âdem, yaratıldıktan sonra konulduğu cennette kaldığı süre içerisinde, mekânsal olduğu kadar belki de daha çok ilahî feyiz ve rahmet tecellilerine mazhar olması bakımından sezgisel olarak yaşamıştır. Daha başka bir ifadeyle diyebiliriz ki o, saf Akl'ın kaynağında, kendi özüne uygun birlik ve bütünlük içinde bir hayat sürmüştür.

Din, saf ve evrensel hakikat cennetini getirir ama mutlaka bünyesinde “yasak meyve”nin lekesini de barındırır. Hz. Âdem ile Hz. Havva, “kozmetik tecessüse” meyletmiş yani Tanrı'nın iradesi dışında olan ve batınî ışıktan bağımsız şeyleri bilmek ve denemek istemişlerdir. Onlar; yalın, sentetik ve simgesel bir eşya görüşüyle yetinmemiş, tecessüs ve arzuya dolu olan bir anlayışın peşine düşmüşler, bu yüzden batınî ebediliğin ters bir yansıması olan sonsuz ya da çıkmaz bir yola girmişlerdir. Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın yeryüzüne indirilişi çevrimin iniş yayı ile gösterilebilir. Onlar cennetten yeryüzüne, maneviyata zıt olan madde âlemine, birlik ve düzenden dağılma ve düzensizlik mekânına sürgün edilmişlerdir. Kısacası kozmostan kaosa sürüklenmişlerdir. Bu yol bir sürgün ve acılarla dolu bir yoldur.

Dünya hayatında görülen bütün yanlışların ve günahların izi, ilk hataya ve sonsuz bir şekilde yenilenen o yola (Hz. Âdem'in cennette yasak meyveye yaklaşması) kadar gider. Temelde Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın hatası, zahiri bir hareketten çok, kendilerini ilâhî merkezin dışına yerleştirip bilme ve isteme fiillerinde obje ile süjeyi birbirinden ayırarak pratikte kendilerini Tanrı'dan ayırmakta yatmaktadır; bu ayırım aslında hayalîdir; çünkü son kademede Tanrı tek obje ve tek süjedir. İlk insan bunu yapmakla, aslî itaatsizlik hareketinde bulunmuştur. Zihnin yahut iradenin günahı hâlâ o ilk hatayı yansıtırken din ya da hikmet, yasak meyvenin bir sonucu olan bu düzensizlikler dünyasında yitirilmiş cenneti işaret eder ya da onu yeniden yaşatır. Şunu unutmamak gerekir ki batınî gerçeğe zahiri vahyin tezahürleri ile ulaşamaz. Evrensel hakikate ulaşabilmede yol gösterici olan saf akli perdeleyen zahiri vahyin etkisi, aynı zamanda, aslî cevherimiz olan ışığın huzmelerini de örter.

² Şurasını hatırlatmakta yarar vardır: Yeryüzünde, birlik cennetini yitirmek ve ona tekrar ulaşmak durumunu ifade eden küçük çevrim, Allah'tan gelip tekrar O'na ulaşmayı (İnnâ li'llahi ve innâ ileyhi raciûn) ifade eden büyük çevrimin bu dünyadaki sayısız tecrübeleri olarak düşünmek yerinde olur.

Yukarıda sözünü ettiğim üzere, ihsan eksenli iman ve islâm anlayışı sonucu yükseliş, tabîi olarak yerçekimi kanununa uygun bir biçimde doruk noktadan inişe ya da düşüşe geçmeye meyletmiştir. İhsan yani batnî vahiy imkânı, bize “düşüş”le yitirilen cenneti, bir başka ifadeyle semavî cennette Hz. Âdem’e rahmet olarak verilmiş “büyük sırlar”ı kazandırır. İlk düşüşle yitirilen büyük sırlar hazinesi, islâm’ın ilk dönemlerinde elde edilmiş olup “yeryüzü cenneti” bu dönemde tekrar yaşanmış ve buna bağlı olarak gerçekleşen “küçük sırlar” yani insanın kendisini gerçekleştirmesi -irfanın elde edilmesi ya da tahakkuk- sağlanmıştır.

Asrısaaadet’ten sonra yaşanan inişe geçiş dönemi, iman ve islâmın eksen ve ruhu olan “ihsan”ın göz ardı edilmeye başlamasıyla tezahür eder. İhsan, Kur’an-ı Kerim’e göre bir Müslüman’ın en önemli vasıflarındandır. Hz. Peygamber, onu gönül temizliği olarak tanımlamış, kulun nefsanî ve ahlâkî kötülüklerden arınması olarak izah etmiştir. Kelâm ilmi, imanî; fıkıh ilmi, İslâm’ı; tasavvuf da ihsanı ifade eder. Hz. Peygamber ve sahabe döneminde bu üçlü kavram birlikte işlerlik kazanmış, gerçek huzur ve mutluluğun cenneti yaşanmıştır. Çünkü İslâm ve iman zahir ve batını temsil ederken, ihsan hakikatin temsilcisidir. Zira ihsan, Hakk’ı bütün sıfatlarıyla sıfatlanmış bir surette sıfat perdesinin arkasında O’nu görmüşçesine ibadet etmek anlamını taşır. Ayrıca ihsan kavramı, dağılmış, parçalanmış ve ayrılmış bütün değerleri birlik ve bütünlüğe kavuşturan bir kavramdır.

İnişe geçişte bu birlik ve bütünlük yavaş yavaş çözülerek semavî birliğin, bir diğer ifadeyle göksellikten arza doğru inişin doğal bir sonucu olarak dağılma, parçalanma, ayrışma ve ötekileşme meydana gelmiştir. Arza doğru inişin, yani semavîliğin yitirilerek maddenin kesafet âlemine sürüklenişinin yani ruhanîliğin yitirilişliğinin mukadder olduğu bilinmelidir. Bunu insanlığın prototipi olan Hz. Âdem kıssasında görmüştük.

Bu durum, çevrimin doğal sonuçlarındandır. Yani çevrimin içerisinde taşıdığı imkânlardır. Bir başka deyişle şunu söyleyebiliriz:

Doğal ve mukadder olan düşüş, aslında yeni bir yükselişin imkânlarını da bünyesinde bulundurur. Yeryüzünde cenneti tekrar görebilmek ya da onu tekrar tecrübe edebilmek için bu kaotik yapıya ihtiyaç vardır. Kozmik değer, bu kaosun içerisinde; birey ve toplum; dağılma, parçalanma ve kutuplaşma kaosundan birlik, bütünlük ve düzenlilik kozmosuna geçerek huzur ve mutluluğa ulaşabilme yeteneğine sahiptir.

Bütün dinlerde olduğu gibi, İslâmiyet’in doruk deneyiminin de semavîlikten arzîliğe yönelişi ya da inişi, yukarıda söylediğimiz gibi tabîi bir durumdur, hatta gereklidir. Düşüşün en büyük sonucu, maneviyatın

gerileyerek çelişkili ve bozulabilir hâle gelmesi değil, “kalp gözü”nün kapanması, batınî vahyin kaybedilmesi ve aklın bütünlüğünün bozulmasıdır.

Bireysel boyuttaki düşüğe paralel olarak dinî telâkki ve uygulamalar konusunda toplumsal boyutta da düşüş yaşanır. İnsanlar, ana ve saf kaynağından uzaklaştıkça, kendilerinin zihin ve muhayyileleri sayesinde “mana” ve “tabu”lar yaratarak, batınî anlamda islâm’ın tevhit anlayışına ters bir tutumla safiyet ve masumiyetlerini unuturlar; ruhen, zihnen ve fikren benliklerinden koparlar, kirlenirler. Bu durum, ana rahminden ayrılarak bu maddî âleme gelen bir çocuğun, ergenlik ve olgunluk dönemlerinden başlayarak zihinsel, ruhsal ve duygusal alanlarda dağılması ve ayrışması gibidir.

Dinî yükselişte varlık, bilinç ve mutlakin birlikteliği, yani bu kutupların tek bir değer olan Mutlak’ta birleşmesi söz konusu olurken inişteki dağılma, parçalanma ve ayrışma kavramları da “Mutlak’ın izafiyeti” hâlinde kendisini gösterir. Düşüşün en son safhası; yani iniş yayının ucu Mutlak’ın özne, nesne ve tecrübe hâlinde ayrışmasıdır. Tüm varlığımız hayalî bir tarzda bu üç unsurdan (özne, nesne, mutluluk) örülmüştür. Saf aklı tecrübe eden bilge birey, bu üç unsura dayanarak yaşar; ama onun yaşamı, tek nesne, özne ve mutluluk olan Gerçek’e dönüktür. Yine geometrik işaretle söyleyecek olursak, bu üstün birey, iniş yayının madde âlemine bağlanan ucundan hareketle yükselme yayının kutsal gökyüzünde sonuçlanan noktasına erişir. Yani geldiği yere, “birlik cenneti”ne kavuşur. Şuna işaret etmemiz gerekir ki, bu birlik cenneti, hâlâ dünyada iken sezgisel olarak idrak edilir. İşte bireysel düzeyde Asrısaadet’in dinamik düşünce hayatını yaşamamanın ve buna bağlı olarak semavî cenneti hatırlatan yeryüzü cennetini idrak etmenin anlamı budur.

Düşüş sürecinde, tekrar yükselişe geçiş için ortaya konulan teşebbüs ve gayretlerin varlığından da söz etmemiz gerekiyor. Bütün dinlerde olduğu gibi, İslâm’da da tekrar yükselişi gerçekleştirmek için bazı simgelerin kullanıldığını görmekteyiz. Kur’an-ı Kerim’de en güzel ve belirgin simge “ip (habl)” tir. “Esfel-i safilîn”in telâfisi bu iple olacaktır. Hz. Âdem ve O’nu izleyenler, yeryüzünden, geldikleri yere yani semavî cennete ulaşabilmek için bireysel ve toplumsal düzeyde Yaradan’ın emirlerine uymak “hablü’l-metin”e sıkıca sarılmak gibi süreçleri gerçekleştirmek zorundadırlar. Bu hususta Hz. Eyüp ile Hz. Yusuf kıssaları bizler için simgesel anlamda gayet

açıklayıcı örneklerdir.* Bu simge, insanların, Kur'an-ı Kerim'i iman-islâm-ihsan üçlüsü ile yani hem zahirî hem de batınî vecheleri ile anlamaları ve ona göre hareket etmelerini hatırlatmaktadır.

Kâinat, Kur'an-ı Kerim'e göre, kökü sağlam olan ve her dalının köklere doğru uzandığı bir ağaçla sembolize edilebilir. Bu ağaç, kozmik tezahürün hayli çok olan sembollerinden biridir. Yaratılışın prototipi olan bu Birlik simgesinden doğarak arza doğru iniş, kesret dünyasını oluşturmuş; yine bizzat ona/köke dönerek yükselişi tekrar tecrübe etme durumu, İslâm hat sanatının stilize edilmiş biçimleriyle ortaya konulmuş ve dünya ile kozmik ağaç simgeleri birleştirilmeye çalışılmıştır.

Bütün dinlerde ve semavî inanç sistemlerinde, semavî cennetten çıkarılma ve tekrar oraya dönüş, "hayat ağacı" simgesi ile anlatılmaya çalışılmıştır. Asıldan uzaklaştırılma olarak değerlendirilebilecek olan iniş potansiyeli, "kötünün bilgi ağacı" simgesi ile verilir. Bu durum zahirleştirici, ayırıcı, bölücü ve zıtlaştırıcı özellikler taşır. "İyi bilgi ağacı" ise, yükseltici, birleştirici ve özgürleştirici özelliklere sahiptir. Bu da ihsan merkezli olan iman ve İslâmı olur. Aynı kökten olan bu iki ağaç simgesi, insanın yaşamında görülen birbirine zıt iyi ve kötüyü temsil eder. Düşüşün, insanın bedenî ihtiraslarında ya da şehvetinde aranmasından çok, kendisini ilâhî merkezin dışına yerleştirmesinde aranması daha doğru olacaktır. Yeryüzü cenneti diye nitelendirdiğimiz Asrısadet düşünce yapısından uzaklaşmanın sonuçları da bu çerçevede ele alınmalıdır.

Kültürel- ontolojik yapımıza baktığımızda, İslâmiyet'in doğuşu ve yükselişi ile doruk noktaya ulaşmış olan Hz. Peygamber ve sahabesinin düşünce yapısının, modernitenin en olgun ve mükemmel örneğini teşkil ettiğini görürüz. Daha sonraki zamanlarda -anlayış ve düşüncelerde sapmaların ve köktenci zihniyetin kendisini kuvvetle hissettirdiği dönemlerde- başkaldırıların ve çatışmaların ortaya çıktığı da bir vâkıdır. Yukarıda sözünü ettiğim kozmik ağaç simgesi göz önünde bulundurulursa, bu çatışmaların doğal karşılanması icap eder. Bu başkaldırı ve çatışmalar, özellikle edebî eserler (şiir, nesir vb.)'de bazen açıkta bazen de estetik yapının derinliklerinde görülür. Bu örnekler Asrısadet'teki mükemmel düşünce yapısına ve nihai hakikati ifade eden modern anlayış sistemine atıfta bulunmaktadır. Bu itibarla tarihî vesikalarımızı ve özellikle de edebî

* Adı anılanların dışında pek çok peygamberin hayatına dikkatle bakacak olursak, onların manevi olarak "düşmüş" bir insanın nasıl birliğe ve mutluluğa ulaşarak olgun ve bilge bir birey hâline geldiğini temsili biçimde ifade ettiklerini anlayabiliriz.

eserlerimizi bu yönden dikkatle okumak, yorumlamak ve değerlendirmek zorundayız.

Sözünü ettiğimiz konunun en güzel ve dikkate değer örneğini büyük Türk sufisi ve düşünürü Mevlâna Celaleddin-i Rumi vermiştir. Mutlak Gerçek'in ve birliğin sınırlarını içeren Mesnevi'si ile ilhamını yine Kur'an-ı Kerim'in sonsuz feyzinden alan Divan-ı Kebir'i, içinde bulunduğu zengin bir geleneğin temsilcisi olarak İslâm'ın doğuş zamanındaki manevi atmosfere bir dönüş biçiminde değerlendirilebilir. Eserlerimizde bu "dönüş" kavramı çeşitli metaforlarla -özellikle şiirlerde- ifade edilmiştir.

Bugün Batı modernitesi, makineleşmiş görüntüsüyle, kendi dışındaki milletleri sadece tüketici ve taklitçi topluluklar hâline getirmiştir, öte yandan onların yaratıcı kimliğini ellerinden alarak sanatsal alanlarda (özellikle şiir alanında) evrensel söylemlerin yerine günlük hayatı yansıtıcı nitelikte eserler veren basit modernliğe kapılmış bireyler hâline gelmelerine neden olmuştur.

Toplumların inanç ve değerleri, geniş ve şaşmaz gerçeği ifade eden metinler konumundadır. Kültür, bu metinleri yorumlayan ve nakleden, özelde şiir de bu değerleri müjdeleyen ve bilgi veren bir metin konumundadır. Kültürümüzdeki modernite, millî düşüncemizin hem bizatihî kendisi hem de geleneğimizin bilgi tarihselliğiyle olan diyalogu meselesidir. Şunu da belirtmekte yarar vardır: Çağımız insanlığının en büyük krizi, batınlığın sınırlarla ilgili boyutunun yitirilmesi, dinin yüce yönlerinin kaybedilmesidir. Kültürel mirasımız olan eserlerimizi, Asrısaaet'in modernitesi ışığında okumak, yorumlamak ve ona göre hareket etmek; yeryüzü cennetine açılan birlik, bütünlük, huzur, sevgi ve mutluluk yolu olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

Adonis, *Arap Poetikası* (çev.Emrullah İşler), İst.2004

Gündüz, Şinasi ve diğerleri, *Dinlerde Yükseliş Motifleri*, Konya 1996

Schuon, F., *İslâm ve Ezeli Hikmet* (çev.Şahabeddin Yalçın), İstanbul 1998

_____, *İslâm'ın Metafizik Boyutları*,

Yakıt, İsmail, *İslâm'ı Anlamak*, İst. 2005

Guénon, R., *Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi* (çev.Fevzi Lütfi Topaçoğlu), İst.2001

_____, *Doğu Düşüncesi* (çev. Fevzi Lütfi Topaçoğlu), İst.1997

Nasr, S. Hüseyin, *İslâm Sanatı ve Manevîyatı*, 1992